

תמצית הש"ס

סיכומי גפ"ת קצרים וברורים ללומדי הדף היומי

גליון 6 ללומדי חבורת ש"ס | בבא קמא נ"ח: - ס"ח. | כסלו ה'תשפ"ג

שומת הנזק בנזק של פירות מחוברים

בכל נזק של פירות מחוברים יש כמה אפשרויות איך לחשב את הנזק, יש אפשרות לשום כמה שוים אותם פירות שאכלה, ויש אפשרות לשום כמה הקרקע שזה פחות אחרי האכילה, ובאופן זה גופא יש לדון לפי איזה גודל קרקע שמין כמה נפחתה הקרקע. עוד יש לדון היכא שאכלה פירות בתחילת גידולם, אם משלם כפי שווים עכשיו, או כפי מה שהיו שווים אם היו גדלים עד סוף גידולם.

נ"ח: כיצד משלמת מה שהזיקה - אין שמין כמה שזה היה אם היה נזק, יש אכלה, מפני שהניזק מרויח בכך ששמין אותה בכל שוויה, וכתב "וביער בשדה אחר" ללמד ששמין ע"ג שדה אחר (ומדכתיב גבי וביער ולא גבי תשלומין ש"מ נמי לפטור מה"ר). ואין שמין כמה שזה ערוגה אחת מתוך בית כור מפני שהניזק מפסיד. אלא שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה לפני הנזק, וכמה פחתו דמיה בגלל הנזק. ונחלקו בגמ' איך משערים את הבית סאה, לרבי יוסי ברבי חנינא משערים סאה בשישים סאים, רש"י מבאר שמתחילה שמין כמה שזה שטח של ס' סאין, ולפי זה משערים כמה שזה בית סאה, ואח"כ שמין כמה נפחתו דמי הבית סאה בגלל הנזק. ואין שמין מתחילה כמה פחתו דמי ס' סאין בגלל הנזק, מפני שבאופן זה לא ישלם כלום, דאין קרחת ערוגה קטנה ניכרת בס' סאין. ואין שמין כמה שזה בית סאה, מפני שבית סאה דמיה יקרים, מפני שזה שטח קטן ואינו מצוי להמכר, ועניים שאין להם ממוון לשטח גדול קונים אותו ביותר מדמיו. ולרבי ינאי משערים תרקב בשישים תרקבים, והיינו סאה בל' סאין, דס"ל שלס' סאין אין קונים מצויים, מפני שזה הרבה בשביל עני ומעט בשביל עשיר, וא"כ הניזק יפסיד. ולחזקיה קלח בשישים קלחים והיינו מה שאכלה בשישים שיעורים כמותו. רש"י. והתוס' (ד"ה שמין) ביארו שמדובר שאכלה סאה פירות (ולא בית סאה) ומשערים אותה אגב שישים סאים, ולרבי ינאי משערים תרקב אגב שישים תרקבים, ואפי' אם אכלה פחות או יותר משערים בשיעור זה, (וזה פחות מאשר לשער בשישים סאים, מפני שקרחת תרקב אינה ניכרת בשישים תרקבים כמו קרחת סאה בשישים סאים), ולחזקיה לעולם מחשבים שישים כנגד הנזק. ואין שמין קב בשישים קבים היכא שאכלה קב, מפני שהמזיק מרויח כיון ששישים קבים מחירם נמוך מפני שאין מצוי לזה קונים, כיון שזה הרבה בשביל עני ומעט בשביל אדם בינוני או עשיר, ועוד שאין קרחת קב ניכרת בשישים קבים, ולא כור בשישים כורים היכא שאכלה כור, מפני שהמזיק מפסיד כיון ששישים כורים מחירם גבוה, לפי שעשיר שמחפש קרקע גדולה מוכן לשלם על זה הרבה יותר, ועוד שקרחת כור היא גדולה מאד.

שומת הנזק באדם המזיק - ריש גלותא חייב אדם שקצץ דקל לשלם שליש משווי שלשת הדקלים שהיו שם. ורב נחמן אמר ששמין בשישים, וטען רבא שרק כשממונו הזיק מצינו קולא ששמין בשישים, ולא כשהזיק בגופו, וענה לו אביי שאין חילוק בין אדם לבהמה. ולהלכה בדקל ארמאה שמין אגב שדה אחר, אבל בדקלא פרסאה שהוא חשוב מאד הלכה כריש גלותא.

קטמה נטיעה משלם שתי כסף על נטיעה בת שנתה, ועל בת ב' שנים ארבעה כסף.

אכלה שחת לריה"ג נדון במשויר שבו כפי מה שתעלה ערוגה בימי הקציר, ולחכמים רואים כמה היתה יפה וכמה היא יפה, והיינו בשישים. ורבי ישמעאל שאמר ש"מיטב שדהו" היינו שדהו של ניזק, כוונתו כריה"ג, ואין כוונתו שאם אכלה ערוגה ואין ידוע אם אותה ערוגה היתה שמינה או כחושה שישלם שמינה, דבכהאי גוונא ישלם כחושה, דהמוציא מחבירו עליו הראיה. וכתבו התוס' (ד"ה ומאי) שכוונת הגמ' שמלבד שרבי ישמעאל בא לומר שמשלם ממיטב של הניזק, ולא ממיטב של מזיק כשיטת ר"ע, רבי ישמעאל בא גם לומר שנדון במשויר שבו.

נ"ט. בהמה שאכלה ענבים כשהם סמדר דקים בתחילת גידולם מיד לאחר שפרחו, לחכמים שמין כמה היתה הקרקע יפה עם הענבים, וכמה היא יפה בלי הענבים, והיינו בשישים וכדלעיל. ולרבי יהושע ור"ש בן יהודה אין משלם לפי מה שנפחתה הקרקע אלא בלולבי גפנים ויחורי תאנים האשכולות והתאנים הנראים בעת החנטה, ועדיין לא פרחו, אבל אם אכלה סמדר או פגים או בוסר משלם דמי ענבים העומדות ליבצר, וכתבו התוס' (ד"ה אכלה) שרבי יהושע מודה שבאכלה תבואה גדולה כמו סמדר בענבים משלם לפי שווי התבואה שנשארה, מפני שתבואה רגילה להתקלקל כולה יחד, ובשחת יסבור או כריה"ג או כרבנן. אי נמי בתבואה לא קנסו כ"כ כמו בענבים, ולא יהא נדון במשויר שבו. עוד כתבו התוס' שגם לרבי יהושע שמין את הפירות אגב קרקע. ומ"מ יש מחלוקת בין רבי יהושע ור"ש בן יהודה, שלר"ש בן יהודה מנכים מהתשלום את מה שהיה הכרם מכחיש מהענבים ע"י יניקתם, (וכמו שמצינו שלדעתו אונס אינו משלם את הצער מפני שסופה להצטער תחת בעלה, (ואמרו לו חכמים שאינו דומה נבעלת באונס לנבעלת ברצון, אבל לולא סברא זו גם חכמים היו מודים שמנכים. תוד"ה מאי). וכן מצינו במכה אשה ויצאו ילדיה, שלרבי יוסי מנכים את שכר המיילדת והוא משלם מה שהאשה ניזוקה ומצטערת עכשיו יותר ממה שהיתה ניזוקה ומצטערת אצל המיילדת, וכן מנכים את המזונות שצריך להוסיף לאשתו בימי קושי הלידה, ולבן עזאי מנכים רק את המזונות, אבל לא את הוצאות המיילדת, מפני שהוא יכול לומר שאשתו לא נצרכת למיילדת). ולרבי יהושע אין מנכים כחש זה.

נ"ט: הקוצץ כופרא תמרים שאינן גמורות כמו בוסר בענבים, שמין אותם בשישים, ושומא זו כוללת את מה שהם יהיו שווים בזמן הציור, שהרי הקונה קרקע עם פירותיה לוקח בחשבון גם את השבח שלאחר זמן. (דין זה אמרו אליעזר זעירא לאנשי ריש גלותא, כשחבשוהו מפני שלבש נעליים שחורות (וכתבו התוס' (ד"ה הוה) שהכונה שגם הרצועות היו שחורות, אבל נעלים שחורות היו גם אחרים רגילים ללבוש), משום אבילות על ירושלים, והראה להם בזה שהוא גברא רבה הראוי להתאבל על ירושלים, והסכים שמואל לדין זה).

בהמה שאכלה פירות גמורים שכבר נתבשלו כל צרכם, לר"ש בזה אין שמין אגב השדה, אלא משלם פירות גמורים, ופסק רב הלכה כר"ש. וכתבו התוס' (ד"ה ופסק) שמכאן לומדים לכל מקום שכל העומד להקצץ כקצוץ דמי.

המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות ואכלתם בהמתו של בעל השדה, פטור, ואם הוזקה בהם בעל הגדיש חייב, ואם הגדיש ברשות, בעל החצר חייב, ולרבי אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור, ובשומר הגרנות אפי' רבי מודה שאם אמר לו עייל וגדוש, יש בזה קבלת שמירה.

אשה שלא הסכימה שבעלה ימכור שדה לאחד, ולאחר כן הסכימה, לר"י יכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי, ולר"מ איבדה כתובתה מפני שאם כוונתה לעשות נחת רוח לבעלה היתה מסכימה למכירה הראשונה, (אבל בלוקח אחד מודה ר"מ, וכן היכא שכתבה ללוקח שטר נפרד, או שכתבה בשטר הבעל שהיא מוכרת ולא רק שמוחלת על כתובתה, איבדה כתובתה. ודעת ר"א משנ"ץ שטר שאין בו אחריות זה טעות סופר, קנה ע"י השטר, אבל אם פירשה שאינה מקבלת אחריות לא קנה, ולשמואל אחריות אינה טעות סופר, ולא קנה אלא בכתב לה אחריות. תוד"ה כתב). ורב דן למעשה כר"מ.

חיוב מזיק באש כשיש לו שותף בנזק

המדליק אש והאש התפשטה ע"י רוח מצויה, והזיקה, חייב לשלם. אולם היכא שהאש עדיין אינה מזומנת להזיק, כגון שצריך ללבות את הגחלת, פטור מלשלם, וכדלהלן.

השולח את הבעירה ביד חש"ו – לריש לקיש אם מסר לו גחלת וליבה אותה החש"ו, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, אבל מסר לו שלהבת חייב, דמעשיו גרמו לו. ולרבי יוחנן אף בשלהבת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, דצבתא דחרש גרים, ואינו חייב עד שימסור לו גם גוזא קוצים, וגם סילתא עצים דקים, וגם שרגא.

ט. שלח ביד פקח, הפקח חייב.

אחד הביא את האור ואחד הביא את העצים, האחרון חייב מפני שללא האחרון לא עשה הראשון כלום.

בא אחר וליבה (מלשון "לבת אש", ו"ג ניבה מלשון "בורא ניב שפתים" שכשהאדם מדבר יוצאת רוח משפתי), המלבה חייב.

ליבתה הרוח כולם פטורים. והיינו ברוח שאינה מצויה, אבל אם באה רוח מצויה חייב, אע"פ שבלא הרוח לא היה כאן אש. תוד"ה לבתה.

ליבה הוא וליבתה הרוח – בבירייתא מבואר שאם יש בלבוי שלו בכדי ללבות חייב, ואם לאו פטור. וכתבו התוס' (שם) שאפי' אם הרוח אינה מצויה חייב, היכא שכשהוא ליבה כבר התחילה רוח זו. עוד כתבו התוס' (ד"ה ליבה) דאירי שלבוי הרוח בפני עצמו אינו מספיק כדי ללבות, שבזה אם יש בלבוי כדי ללבות חייב, דבזה יכול וזה אינו יכול נחשב שהיכול עשה הכל, והאינו יכול הוא מסייע שאין בו ממש, ואם אין בלבוי כדי ללבות פטור אע"פ שגם בלבוי הרוח אין כדי ללבות, דאין לחייב באש אלא היכא שעשה אש שיכולה להזיק ברוח מצויה, וכאן עצם עשית האש לא נעשתה על ידו אלא בסיוע הרוח. והיכא שיש בלבוי הרוח בכדי ללבות, פטור אף היכא שגם בלבוי יש כדי ללבות, כיון שגם בלעדיו הרוח היתה מזיקה. הגמ' שואלת מה החילוק בין זה לזורה בשבת שהוא חייב, ומבואר שהעושה דבר ע"י הרוח, נחשב שהוא עצמו עשה. (תוס' שם). ויש בגמ' ד' תירוצים. לאביי איירי שליבה מצד אחר מאשר הרוח, רש"י מבאר שבאופן זה לא הועיל ליבוי כלל. והתוס' (שם) ביארו שבאמת הלבוי נעשה על ידו בסיוע הרוח, אמנם כיון שאין דרך רוח מצד אחר לסייע ללבוי, הוי כרוח שאינה מצויה. ובאופן אחר ביארו התוס', שהוא ליבה את המדורה מצד אחד והרוח ליבתה מהצד השני, ולולא הרוח האש שהוא ליבה היתה נכבית. לרבא איירי שליבה ברוח מצויה, ובאה רוח שאינה מצויה שלא היה עליו להעלות בדעתו שתבוא פתאום רוח שאינה מצויה. לרבי זירא איירי שהוציא הבל חם מפיו שאין זה לבוי כלל. ר"י. והתוס' (ד"ה רבי זירא) ביארו שאין דרך לבוי חם וקר להצטרף יחד. לרב אשי שאני שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה וכשהגיעה הרוח נתקיימה מחשבתו, כיון דניחא ליה ברות, אבל המזיק בגרמא

פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. וכתבו התוס' (ד"ה רב אשי) דהא דאיתא בב"ב כ"ו. שלמר בר רב אשי צריך להרחיק את ניפוץ הפשתן (רקתא) מרה"ר, דהוי כזורה ורוח מסייעתו, אין הכונה שאם לא הרחיק חייב לשלם, דגרמא בניזיקין פטור, אלא דגרמא אסור, ולכן חייב להרחיק. עוד כתבו התוס' (שם) דהא דאיתא לקמן (ס"ב:) שגץ היוצא מתחת הפטיש והזיק חייב, איירי שניחא ליה שהגץ ילך, ומכה בכח חזק באופן שאחר גמר כוחו יזיק ברוח מצויה. עוד כתבו התוס' (ד"ה והכא) דמשמע הכא שאם שניים הביאו אש ועצים וליבו יחד ואין בכל אחד כדי ללבות פטורים, וזה תימא.

על מה חייב באש – כתיב "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה", פירטה תורה קוצים גדיש קמה ושדה, משום דהו"א שרק בקוצים חייב, כיון דשכיח אש גבייהו ושכיח בהם פשיעה, שרגילים לא להזהר משריפתם כיון שלכך הם עומדים, ולכן יש לתלות שהוא פשע, אבל בגדיש פטור משום שיש לומר שהוא אנוס, קמ"ל "גדיש". ומאי דך הו"א שרק בגדיש חייב משום שזה הפסד מרובה, אבל בקוצים פטור, קמ"ל "קוצים". ו"קמה" בא ללמד פטור טמון, ומ"או" לומדים לרבות כל בעלי קומה, - כל בעלי חיים ואילנות, ולחלק לומדים מ"אן השדה". ולרבי יהודה טמון באש חייב, ומ"קמה" מרבים כל בעלי קומה, ומ"או" לומדים לחלק, ו"אן השדה" כתוב אגב "או הקמה". ומשדה לומדים לחייב בליחכה נירו וסכסכה אבניו.

ענייני סכנה ופורענות

הגמ' מבארת כאן מה הסיבה שמגיעה פורענות לעולם, ומה צריך האדם לעשות כדי להשמר מהסכנה.

אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים, דכתיב "כי תצא אש ומצאה קוצים (רשעים) ונאכל

(כבר) גדיש (צדיקים)". וכן כתיב "והכרתי מומך צדיק ורשע". וטיבותא הוא לצדיקים, דכתיב "כי מפני הרעה נאסף הצדיק".

כיון שניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, דכתיב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר".

ט: לעולם יכנס אדם בכי טוב בעוד החמה זורחת יכנס למלון ולא ימתין עד שתחשך, ויצא בכי טוב אחרי שיאיר הבוקר. וכי טוב הוא לישנא מעליא, כדכתיב "וירא אלוקים את האור כי טוב", והיינו שטוב לצאת ולהיכנס באור, מפני המזיקים והליסטים. שיטת ר"ת (תוד"ה לעולם) שדווקא כשיוצא מעיר אחרת צריך לצאת באור אבל מעירו לא, מפני שבעירו הוא מכיר המוקשים והפתחים, ואם יש סכנה גם בעירו, צריך לצאת באור גם מעירו.

בזמן שיש דבר בעיר יש להשאר בבית, דכתיב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר", וגם ביום אין לצאת דכתיב "לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך", ואע"פ שבבית יש אימה ישאר שם, דכתיב "מחוץ תשכל חרב, ומחדרים אימה". רבא סגר את החלונות בעידן ריתחא. וכשמהלך בדרך ילך בצד, דכיון שיש למלאך המות רשות הוא מהלך באמצע הדרך, (ובזמן שלום ילך באמצע ולא בצד, שכיון שאין למלאך המות רשות הוא מהלך בצד). ולא יכנס יחיד לבית הכנסת, מפני שמלאך המות מפקיד שם את כליו, אא"כ יש שם תינוקות שלומדים, ולא מתפללים שם עשרה.

בזמן שיש רעב בעיר יש ללכת למקום אחר, דכתיב "ויהי רעב בארץ וילך אברם מצרימה לגור שם", ואפי' אם יש שם ספק פיקוח נפש ילך, דכתיב "אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם, לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו נחיה".

כלבים בוכים, מלאך המות בא לעיר, ואם הכלבים שוחקים ואין עמהם נקיבה, אליהו הנביא בא לעיר.

כתיב "כי תצא אש וכו'" והיינו שאמר הקב"ה אני הצתי אש בציון, ועלי לשלם את הבערה שהבערתי ולבנותה באש. וממה שפתח הכתוב ב"תצא" מעצמה, וסיים ב"המבעיר" בידיים, לומדים שחיוב אשו הוא משום חיציו, ונ"מ לחייבו בד' דברים אם הוזק בה אדם.

ביאור המעשה שנתאווה דוד למים וכו'

כתיב "ויתאווה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער, ויבקעו שלושת הגבורים במחנה פלישתים וישאבו מים וכו', ולא אבה לשתותם, ויסך אותם לד'".

לרב נחמן הסתפק דוד מה הדין בטמון באש, לרש"י מעשה בא לפניו ששרפו אנשי גדיש של ישראל, ושאל אם חייבים לשלם כלים הטמונים בו, והתוס' (ד"ה מאי) הוכיחו שלא היה זה נ"מ למעשה. ולא ידוע מה ענו לו, ועוד הסתפק באחד מהספיקות דלהלן. והא דכתיב "ולא אבה דוד לשתותם", היינו שלא אמר הלכה זו בשמם, מפני שכל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו, ואמר הלכה זו בסתמא.

לרב הונא הסתפק אם מותר להציל עצמו בממון חבירו והיינו אם חייב לשלם כשהציל עצמו בממון חבירו. (תוד"ה מהו). מפני שהיו הפלישתים מתחבאים בגדישים של שעורים ושל עדשים של ישראל (דכתיב חד קרא "ותהי חלקת השדה מלאה שעורים", וכתוב חד קרא "ותהי חלקת השדה מלאה עדשים"). וענו לו שלכל אדם אסור, אמנם מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו, ומ"מ לא הניח לשורפה כיון שיש בזה איסור.

וי"מ שהסתפק אם מותר לקחת משעורים של ישראל לבהמתו ולתת במקומם עדשים של פלישתים, וענו לו שהגוזל ומשלם חשיב גזלן, דכתיב "חבול ישיב רשע גזילה ישלם" אע"פ שמשלם את הגזילה נקרא רשע, אבל מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו, ומ"מ לא הניח להחליפם כיון שיש בזה איסור.

עד היכן חייב כשהתפשטה האש

אש שהתפשטה ברוח מצויה, חייב המבעיר לשלם מה שהזיקה, אולם היכא שהאש התפשטה למקומות שלא היה עליו להעלות בדעתו שתגיע לשם פטור, וכדלהלן.

ס"א. אש שעברה גדר - אם האש קולחת מתמורת ועולה למעלה, לרב עד גדר של ד' אמות ולא עד בכלל, חייב, ומד' ולמעלה פטור, ואפי' בשדה קוצים שהאש נוחה לבעור בהם ולדלג, פטור אם יש משפת קוצים ולמעלה ד' אמות, ולשמואל אפי' בגדר כל שהוא פטור. ואם האש נכפפת שהרוח כופפת אותה לצדדים לרב חייב אמה, ולשמואל עד ד' אמות חייב. ותניא כוותיה דרב. וכתבו התוס' (ד"ה עברה) שמדובר שהשלהבת יותר גבוהה מהגדר, דאל"כ אין חילוק בין קולחת לנכפפת, ואיירי שעצי הדליקה נמוכים או שוים לגדר, דאם הם גבוהים מהגדר חייב. והוסיפו התוס' שנראה שגבוה ד' אמות היינו שהגדר גבוהה מעצי הדליקה ד' אמות, ולרב פפא צריך שגם משפת הקוצים ולמעלה יהיה ד' אמות. עוד מביא רש"י ש"מ שנכפפת היינו אש נמוכה שנשרכת בעשבים וקיסמים שעל גבי קרקע, ולכן חייב אפי' בעברה דרך רה"ר רחבה מאד.

עברה רה"ר ט"ז אמות (דילפינן מעגלות דדגלי מדבר) פטור, וכר"א. ואם האש נכפפת ועצים מצויים לה, אפי' מאה מיל חייב.

עברה נהר או שלולית שהם רחבים ח' אמות פטור. לרב הכונה לנהר ממש, ואפי' אין בו מים פטור כיון שהוא רחב, (ואע"פ שברה"ר חייב עד ט"ז אמה, נהר שהוא עמוק וגם יש בו קרירות מחמת המים שעוברים בו תמיד, מספיק ח' אמות. תוד"ה מאן). ולשמואל הכונה לאריתא דדלאי - יאור קטן שדולים ומשקים ממנו שדות, ודווקא אם יש בו מים פטור.

אלו מפסיקים לפאה - הנחל, והשלולית (י"מ דהיינו מקום שמי גשמים שוללים שם, וכ"ש אמת המים, וי"א אמת המים שמחלקת שלל לאגפיה, אבל מי גשמים אין מפסיקים), ודרך היחיד ד' אמות, ודרך הרבים (קמ"ל שאפי' דרך הרבים אינו הפסק לזרעים אלא רק לאילן, ואיתא בפאה שבביל היחיד מפסיק, וקמ"ל שאע"פ שהוא קטן מדרך הוא מפסיק כיון שהוא קבוע, ובדרך היחיד שהיא רחבה קמ"ל שהיא מפסיקה אע"פ שאינה קבועה, ובשביל הרבים קמ"ל שבין בשביל היחיד בין בשביל הרבים אינו מפסיק אלא בקבוע גם בימות הגשמים. תוד"ה אלו).

ס"א: חיוב אש במדליק בתוך שלו - לר"א בן עזריה רואים אותו כאילו הוא באמצע בית כור וחייב בקולחת עד חצי בית כור, (ובנכפפת עד מאה מיל חייב, וכנ"ל), ולר"א חייב עד ט"ז אמות, ולר"ע עד נ' אמה, ולר"ש (וכן הלכה) חיוב ההרחקה הוא לפי גובה הדליקה, דאש גבוהה וגדולה יותר מתפשטת למרחק, ואם הרחיק כראוי והזיקה פטור לר"ש, וכמו שמצינו שאמר ר"ש שהמעמיד תנור בבית צריך שיהיה מעליו ד' אמות, ובעליה צריך שתהיה מעזיבה ג' טפחים מתחתיו, ובכירה טפח, לרש"י בני העיר יכולים לחייב אותו להרחיק שיעורים אלו, ולתוס' (ד"ה לא) בעלי העליה והבית מעכבים זה על זה, אם הבית של אחד והעליה של אחר. ואם הרחיק כנ"ל והזיק פטור, (ולת"ק חייב).

שרף גדיש עבד וגדי - המדליק את הגדיש ושרף גם עבד וגדי, אם הגדי היה כפות והעבד סמוך חייב על הגדי, ועל העבד פטור ממיתה ותשלומין כיון שהיה לו לברוח, ואם העבד כפות והגדי סמוך פטור, דכיון שהוא חייב מיתה על העבד, קם ליה בדברה מנייה, ואפי' אם לא התרו בו, שאינו נהרג, קיימא לן דחייבי מיתות שוגגין פטורים מתשלומין. ואם הגדי סמוך ולא כפות, י"א שאם אין קלבד"מ חייב, וי"א שגם בגדי פטור משום שהיה עליו לברוח.

טמון באש

מחלוקת ר"י וחכמים - מדליק גדיש והיו בו כלים ונשרפו, לר"י חייב על הכלים, ולחכמים אינו משלם אלא גדיש של חטים או שעורים, ורואים את מקום הכלים כאילו הוא מלא תבואה, אמנם המדליק את הבירה אף לחכמים משלם כל מה שבתוכה, שדרך בני אדם להניח בבתים.

באיזה אופן נחלקו - לרב כהנא המחלוקת היא במדליק בשלו, אבל במדליק בשל חבירו חייב לכו"ע דהוי כמזיק בידים. ולרבא נחלקו בתרת, במדליק בתוך שלו פליגי אי מיחייב על טמון, ורבנן פוטרם אפי' בכלים שדרך להטמין בגדיש, דפטור טמון הוא גזירת הכתוב, ור"י סובר שטמון באש חייב, ומחייב ר"י אף בכלים שאין דרך להטמין בגדיש, ובמדליק בשל חבירו לר"י חייב על כל מה שבתוכו ואפי' ארנקי, ולחכמים אינו חייב אלא על כלים שדרך

להטמין שם כגון מוריגין וכלי בקר, ובמדליק את הבירה חייב על כל מה שבתוכה, מפני שדרך בני אדם להניח דברים בבית, ואם טוען שהיה בבירה כוס כסף, אם הוא איש אמיד, או שהוא איש נאמן שמפקידים אצלו, חייב, ואם לאו פטור, דס"ל לחכמים שפטור טמון איירי במדליק בתוך שלו, דכתיב "כי תצא אש", ובמדליק בשל חבירו לא פטרה תורה, ודבר שאין דרך להטמין פטור מסברא, דלא איבעי ליה לאסוקי אדעתיה שיניח אדם ארנקי בגדיש. תוד"ה אלא.

ס"ב. המשאיל מקום לחבירו להגדיש גדיש והטמין בגדיש אף לר"י פטור על הכלים אם הבעירו בעל השדה, מפני שלא קיבל על עצמו שמירה אלא על גדיש. ואם ביקש רשות להגדיש חטים והגדיש שעורים, או איפכא משלם דמי שעורים, ואיירי שהדליק בתוך שלו, שאם הדליק בשל חבירו משלם דמי חטים, כיון שראה שזה חטים. (תוד"ה שאינו). וכן אם הגדיש שעורים וחיפם בחטים, או חטים וחיפם בשעורים אינו משלם אלא שעורים דאמר ליה לא ראיתי אלא שעורים, לפיכך לא נזהרתי בהם כ"כ.

עשו תקנת נגזל באש, והיינו שכמו שתיקנו שנגזל ישבע כמה גזלו ויטול, כך מי שהזיקוהו באש ישבע כמה הטמין וישלם לו. וכתבו התוס' (ד"ה לרבי יהודה) שגם לרבנן היכא שמשלם כגון בבירה בכל דבר או מוריגים בגדיש ישבע כמה הזיקו ויטול. הגמ' מסתפקת אם עשו תקנת נגזל במסור, שישבע כמה הפסיד ויטול, היכא שיש עדים שמסרו ואיבד ממונו, אלא שלא יודעים כמה, למ"ד דדאין דינא דגרמי, תיקון, וכל תיקון דממונא לקולא, ודעת רב האי גאון שבתיקון דממונא ישבע ויטול מחצה. תוד"ה עשו. עוד כתבו התוס' ששיטת ר"ת שמדובר שהמוסר מכחיש, אבל אם הוא מודה ואינו יודע כמה, ישבע כמה הפסידו ויטול. ושיטת ר"י שספק הגמ' הוא אפי' במודה ואינו יודע כמה.

דיני מזיק בידים

הנותן דינר זהב לאשה ואמר לה שתזהר בו כי הוא מכסף, אם הזיקתו בידים משלמת של זהב, ולא דמי למשאיל מקום להגדיש שעורים והגדיש חטים, דמבעיר אינו מזיק בידים אלא בפשיעה. ואם פשעה בו שלא שמרה כדרך השומרים ואבד, משלמת של כסף, מפני שלא קיבלה שמירה על של זהב.

הבועט כספת של חבירו לנהר, וטוען הניזק שהיה בה זוזי, חייב, והגמ' מסתפקת מה הדין אם טוען שהיה בה מרגניתא. וכתבו התוס' (ד"ה מי) שאפי' ביש עדים שהיה שם מרגניתא יש ספק אם הוה ליה לאסוקי אדעתיה או לא, כיון שאין דרך כלל להניח שם מרגניתא, ומ"מ זה יותר שכיח מהנחת ארנקי בגדיש, ולא דמי לנותן דינר זהב לאשה, דשם מצוי יותר לשנות, מפני שירא שאם תדע שזה של זהב לא תסכים לשמור.

גזלן וחמסן - גזלן לא יהיב דמי, והוא פסול לעדות מדאורייתא, וחמסן יהיב דמי ולוקח אף אם הבעלים לא אומר רוצה אני, והוא פסול לעדות מדרבנן, ואינו נפסל אלא כשכיריזו עליו, אבל מדאורייתא כשר אע"פ שעובר על "לא תחמוד", דלא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו. (תוד"ה חמסן). ואם הבעלים אומר רוצה אני חלה המכירה.

ס"ב: גץ שיצא מתחת הפטיש והזיק חייב.

חיוב אש בחנוני שהניח נר דולק - גמל שהיה טעון פשתן ונכנס הפשתן לתוך החנות ונדלק מהנר של החנווני והזיק, חייב בעל הגמל, ואם הניח החנווני נרו מבחוץ החנווני חייב, ולר"י בנר חנוכה פטור, ואף אי נימא שאפשר להדליק נר חנוכה למעלה מי, י"ל שאינו יכול לטעון שהיה עליו להדליק מעל גובה גמל ורוכבו, דכיון שהוא עוסק במצוה לא הטריחוהו רבנן כולי האי.

נר חנוכה שהניחו למעלה מכ' פסול דלא חזו ליה אינשי ולא מפרסם ניסא, (ואם הדליק למעלה מכ', צריך לכבות ולהוריד למטה מכ' ולחזור ולהדליק. תוד"ה פסולה). כסוכה וכמבוי.

מרוּבָה

תשלומי כפל וד' וה'

גנב שנמצא בידו הגניבה, משלם תשלומי כפל. ואם גנב שור ושה וטבח או מכרו, משלם ד' או ה' פעמים את שווי הגניבה, דכתיב כי יגנוב איש שור או שה וטבח או מכרו, חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה". שומר חנם שטען שהפקדון נגנב, ונשבע לשקר, ונמצא שהוא עצמו גנבו, משלם תשלומי כפל, ואם טען שנאבד ונמצא שהוא גנבו, אינו משלם כפל. פרטי הדינים ומקורם יתבאר להלן, ואגב זה תבאר הגמ' כמה כללים בדרשת כלל ופרט וכלל.

הגונב אחר הגנב אינו משלם תשלומי כפל, והטובח והמוכר אחר הגנב אינו משלם תשלומי ד' וה'.

הטוען טענת גנב בפקדון משלם תשלומי כפל. לרבי יוחנן אם טבח ומכר משלם תשלומי ד' וה'. לל"ק הגמ' מביאה סייעתא לדבריו מהא דלא תני במונתני' עוד חילוק בין כפל לד' וה', דס"ל דכיון דקתני מרובה, אין לומר תנא ושייר. וללישנא בתרא כיון דלא תני אין בין, אלא מרובה, תנא ושייר. וכתבו התוס' (ד"ה מרובה קתני) שהתנא שייר ג"כ טענת גנב באבידה שמשלם כפל, ואם טוען טענת גנב בפקדון אינו משלם ד' וה', ה"ה בפקדון, ועוד שייר שותף שגנב מחבירו שמשלם כפל ולא ד' וה'. עוד כתבו התוס' (ד"ה מרובה) שאף במקום שכתוב אין בין, לא בא למעט אלא לגבי אותו ענין שבאו ללמד, ולא כוללים את כל ההבדלים שיש ביניהם.

ט"ג. תשלומי כפל נוהגים אף בדבר שאין בו רוח חיים, דכתיב "על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבידה". להו"א ילפינן מכלל ופרט וכלל כל דבר שהוא מיטלטל וגופו ממוון, ונתמעטו קרקעות שאינם מיטלטלין (וני"מ במשיג גבול או במחובר לקרקע כגון שטוען שנגנבו לו כמה גפנים מחוברות לקרקע ונמצא שהוא גנבם. ואף שאין נשבעים על הקרקעות, ואין כפל אלא בשבועה, נ"מ להיכא שנשבע ע"י גלגול. תוד"ה יצאו), ועבדים שהוקשו לקרקעות דכתיב "והתנחלתם אותם וכו' ", ושטרות שאין גופם ממוון (וקמ"ל שאפי' כשמחזיר בעין א"ת לתת כפל, אבל בלאו הכי אף למאן דדאין דינא דגרמי אינו אלא מדרבנן. תוד"ה יצאו), והקדש דכתיב "רעהו". והגמ' שואלת שא"א לרבות עופות טמאים, דאי כתיב שור הו"א שרק בדבר הקרב לגבי מזבח משלם כפל, ואי כתיב חמור הו"א שדווקא בדבר הקדוש בבכורה משלם כפל, ומ"שה" מרבים עופות טהורים דומיא דשה שמשמאים בגדים אבית הבליעה, ועופות טמאים אינם משמאים בבית הבליעה, דכתיב "נבילה וטריפה לא יאכל לטמאה בה" יצאו אלו שאינם משום לא תאכל טמא, ולא משום לא תאכל נבילה וטריפה, ומ"שלמה" א"א ללמוד לבעלי חיים, שהרי דורשים כל פרט בפני עצמו היכא דאיכא פרטי יתירי. רש"י. והתוס' (ד"ה דהא) כתבו שרק היכא שכתוב "על" בכל פרט דורשים כל פרט בפני עצמו, אי נמי אם כוונת התורה לרבות הכל היתה התורה כובת רק שלמה. ולכן מבארת הגמ' ש"כל" זה רבוי, וממעטים מד' הפרטים קרקע עבדים שטרות, ודבר שאינו מסוים (לרש"י היינו דבר שאין בו סימן, ולתוס' היינו שאינו מסוים במדה משקל ומנין, כגון שטוען בית או כיס מלא מסרתי לך, והלה אומר מה שמסרת אתה נוטל, (אבל היכא שזה אומר עד היום וזה אומר עד החלון חייב), אי נמי בא למעט חצי רימון וחצי אגוז). ומ"על כל אבידה" לומדים שהטוען טענת גנב באבידה משלם תשלומי כפל, וכדלהלן. תשלומי ד' וה' אינם אלא בשור ושה בלבד.

ט"ג: הטוען טענת גנב באבידה משלם תשלומי כפל, ודווקא כשנשבע, אבל אם לא נשבע משלם קרן, ואם נשבע ואח"כ הודה מעצמו משלם קרן וחומש ואשם. ואם טען שאבד אינו משלם תשלומי כפל, דאין כפל אלא בטוען טענת גנב.

הטוען טענת גנב בפקדון ובאו עדים שגנבו משלם כפל, ואם טבח ומכר משלם תשלומי ד' וה', ואם הודה מעצמו משלם קרן וחומש ואשם. ואם טען שאבד ונשבע ויש עדים שאכלו, משלם קרן, ואם הודה מעצמו משלם קרן וחומש ואשם.

מקורות הדינים הנ"ל-

הטוען טענת גנב בפקדון משלם תשלומי כפל, דכתיב "אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלוהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו וכו' ישלם שניים לרעהו", והיינו שאם לא ימצא כמו שאמר אלא ימצא שהוא עצמו גנבו, והגנב נקרב לבי"ד לשבועה (ואין הכונה שנקרב לבית דין לפרעון, ולפי זה שומר חנם יהיה חייב בטענת גניבה, דכתיב הכא שליחות יד, ובהמשך כתוב שליחות יד, ושם מדובר על שבועה).

והא דכתיב בפסוק הקודם "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגונב מבית האיש, אם ימצא הגנב ישלם שניים", י"א שגם זה מדבר בטוען טענת גנב, ופסוק אחד ממעט טוען טענת אבד, ומה' ד"הגנב" מרבים שהטוען טענת גנב

בפקדון וטבח ומכר משלם ד' וה', וגנב עצמו א"א ללומדו בק"ו מטוען טענת גנב, דנימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, ולא יהיה חייב אלא בשבועה, אלא לומדים גנב עצמו מ"אם המצא תמצא בידו הגניבה וכו' " וכדלהלן. והא דמודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור, לומדים מ"אשר ירשיעון אלוהים" פרט למרשיע את עצמו, אבל אם באו עדים אח"כ חייב.

וי"א שהפסוק "אם ימצא הגנב" מדבר בגנב עצמו, ומה' ד"הגנב" ממעטים טוען טענת אבד, וא"צ פסוק ללמד שהטוען טענת גניבה משלם תשלומי ד' וה', דהוקשו זה לזה כיון דסימכי להדי, (וי"מ שמה ששניהם משלמים כפל נחשב הקס ללומד זה מזה, ולא מילתא היא, דזה בנין אב ולא הקש), ואף דאיכא למיפרך מה לגנב עצמו שכן חייב כפל בלא שבועה, תאמר בטוען טענת גנב שאינו חייב אלא בשבועה, אין משיבין על ההקש. ומ"אם המצא תמצא" לומדים שמודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור, דכוונת הפסוק שדווקא אם המצא בעדים תימצא בדיינים, ומ"אשר ירשיעון אלהים" לומדים שמודה בקנס פטור. והא דכתיב "משור עד חמור עד שה חיים" אין למדים הלכה מפרטים אלו, דכל פרשה שנאמרה ונשנית, לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה למעט מודה בקנס.

ואין לומר שגנב עצמו לא ישלם כפל אלא בשבועה, דא"כ אפשר ללמוד גנב בק"ו מטוען טענת גנב, (שהרי גנב חמור דבאיסורא אתא לדיה), ולא איצטרין למיכתב "שנים ישלם".

כתיב "אם המצא תמצא בידו הגניבה, משור עד חמור עד שה חיים, שניים ישלם". לתנא דבי חזקיה אפשר ללמוד כלל ופרט וכלל מגניבה שור וחיים, ומרבים מזה כל דבר המטלטל וגופו ממוון, (ואף דלא דמי כללא בתרא לכללא קמא, ס"ל כתנא דבי רבי ישמעאל שאף בזה דורשים כלל ופרט וכלל), דמשור לומדים דבר הקרב לגבי מזבח, ומשה לומדים דבר הקדוש בבכורה, ומחמור לומדים שאר בעלי חיים, ומכלל ופרט וכלל לומדים לרבות כל דבר. אמנם איכא למיפרך שכיון שהכלל האחרון הוא "חיים" א"א ללמוד ממנו דבר שאינו בעלי חיים, דבכלל ופרט וכלל הכלל האחרון הוא הרבוי, שבלעדיו היינו לומדים כלל ופרט שאין בכלל אלא מה שבפרט, אבל הכלל הראשון אינו רבוי אלא מיעוט, שבלעדיו היינו לומדים פרט וכלל ומרבים הכל, ומכאן הכלל הראשון ממעטים מה שלא דומה לפרט. וכתבו התוס' (ד"ה יאמר) שאף שאפשר לפרש חיים מלשון חשיבות, כדרשין אחייה לקרן כעין שגנב, או לדרוש באם אינו ענין, מ"מ כיון שהמשמעות הפשוטה היא בעלי חיים, אין לעשות מזה כלל ופרט וכלל.

ולכן הגמ' רוצה לומר דכיון דכתיב "אם המצא תימצא", זה נחשב כאילו הוא נכתב אחרי הפרט, כדאמרי במערבא שכל מקום שאתה מוצא שתי כללות סמוכים, הטל פרט הכתוב בצידן ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל. ואין לומר דיברה תורה בלשון בני אדם, אלא היכא שא"א לפרש בענין אחר. (שם). והגמ' אומרת שלפי זה משור אפשר ללמוד כל דבר המטלטל וגופו ממוון, (דבעלי חיים לומדים מחיים), ומיתורא דחמור אפשר ללמוד דבר שאינו מסוים, (דאף שיש הרבה בהמות לא סימן, צריך יתור לרבותם), וא"כ שה למה לי. ואין לומר דאיצטרין לאתויי עופות טמאים שאינם מטמאים, דס"ל לתנא זה שכיון ששור ושה מטמאים במגע ובמשא, ועופות טהורים בבית הבליעה דווקא, אין לעשות מזה צד השוה. (שם).

ועל כן צ"ל שלומדים רבוי מיעוט ורבוי, (כדתנא דבי רבי ישמעאל שבמים במים זה לא כלל ופרט אלא רבוי ומיעוט), וא"כ מהרבוי מרבים כל דבר, ומשור חמור ושה ממעטים קרקע עבדים ושטרות, ומחיים לומדים שאם הוכחה או הוזלה מחיים את הקרן ומשלם כעין שגנב.

ט"ה. ואף שמ"אם המצא תמצא" לומדים שגם אם נמצאה הגניבה בגו חצרו וקרפפו חייב, מ"מ מדלא כתיב המצא המצא או תמצא תמצא שמע מינה תרת.

שיעור חיוב הגנב כשהשתנה המחיר

גנב חייב להחזיר את החפץ לבעלים, ואם אין הגניבה קיימת חייב לשלם לבעלים את דמיה, וכן יש בגנב חיוב כפל, ואם טבח או מכר משלם ד' וה'. הגמ' דנה באופן שיש הבדל במחיר הגניבה בין שעת הגניבה לשעת העמדה בדין, לפי איזה זמן משלם הגנב קרן כפל וד' וה'.

הגוזל חפץ והחפץ התייקר כגון שעלה מחיר החפץ או שהבהמה נתפטמה מאליה, או הוזל, או נשבר מעצמו, משלם קרן כפי השווי בשעת הגניבה, אבל תשלומי כפל וד' וה' משלם כשעת העמדה בדין, דכתיב בגניבה "חיים" אחייה לקרן כעין שגנב.

וכתבו התוס' (ד"ה דתניא) שאין כוונת הפסוק "חיים" דווקא ליפות כוחו של הגנב, אלא אחייה הוא מלשון תשלומים והשלמת החסרון. עוד כתבו התוס' (ד"ה גופא) שיעיקר חידושו של רב הוא שכפל וד' וה' משלם כשעת העמדה בדין, דמשמע מהפסוק שדווקא קרן משלם כעין שגנב ולא כפל וד' וה', אבל דין קרן לא בא רב ללמוד, דמתנא' היא כל הגוזלים משלמים כשעת הגזילה. עוד כתבו התוס' שאפי' היכא שהוזלה הגניבה לפחות משוה פרוטה, אם בא לשלם דמים משלם כשעת הגניבה, כדמצינו שהגונב חמץ ועבר עליו הפסח, שאם החמץ בעין אומר לו הרי שלך לפניך, ואם אינו בעין משלם כשעת הגניבה.

עוד כתבו התוס' (ד"ה אנה ולקמן ס"ו. ד"ה טלאים) שלמוסקנת הגמ' היכא שנתפטה מאליה, משלם כפל וד' וה' כשעת הגניבה, שהרי לא גנב ממנו שמינה (וכדאיתא לקמן לענין טלה ונעשה איל שמשלם כפל וד' וה' כעין שגנב, כיון שלא גנב אלא טלה, אפי' אם שינוי לא קונה), ואע"פ שחיוב ד' וה' הוא על שעת טביחה, מ"מ גם שעת הגניבה גורמת לחיוב, שאם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה, אבל לגבי יוקרא וזולא אינו יכול לטעון שלא גנב ממנו דבר יקר כיון שהדבר עצמו התייקר, וחובו דמים כל עיקרו תלוי בשומת ב"ד שהם שמים בשעת העמדה בדין, בזה דורשים אחייה לקרן כעין שגנב למעט ד' וה'. אבל שיטת ר"ת (תוס' ס"ו. שם) שגם לענין יוקרא אם עלה מחיר הבהמה אינו משלם ד' וה' אלא כשעת הגניבה, כמו לענין טלה ונעשה איל, דרק לגרעותא אמר רב שמשלם כשל עכשיו, ולא בא רב להחמיר על הגנב, ודווקא בהכחישה בידים משלם ד' וה' כעין שגנב. והיכא שהבהמה הוכחשה ממילא, עיין לקמן (לענין שמינה והכחישה) ב' ביאורים בתוס' אם משלם כדמעיקרא או כדהשתא.

ולקמן ס"ו. איתא שטלאים משלם כדמעיקרא, ודמים משלם כשל עכשיו, רש"י מבאר שאם בא לשלם טלאים משלם לפי שווים מעיקרא, דטלה גנב טלה משלם, אבל אם בא לשלם דמים משלם לפי השווי של עכשיו. אבל לדעת התוס' (הובא לעיל) אין חילוק בין אופני התשלום, אלא בין אופני השינוי, לר"ת החילוק הוא בין נשתנו למעליותא שבוה משלם כעין שגנב, לבין נשתנו לגרעותא שבוה משלם כשעת העמדה בדין. ולר"י אם השינוי הוא בגוף הבהמה לטובה או לרעה משלם כשעת הגניבה, וביוקרא וזולא משלם כשעת העמדה בדין.

אמנם אם הגנב שבר את החפץ וכדו', משלם כפי היוקר, ואיתא בהמפקיד שהטעם בזה הוא שהגניבה נשאת ברשות הגנב בכל מקום שהיא, שהרי עליו להחזירו, וברשות הבעלים התייקר, ובשעה שהגנב שברו הוא גזול, ורק בנשבר מעצמו שהחיוב הוא על הגניבה הראשונה, משלם כפי שוויו בשעת הגניבה.

ואם הבהמה היתה כחושה והשמינה על ידי הגנב, משלם כפל וד' וה' כשעת הגניבה, דאמר ליה אנה פטימנא ואת שקלת.

ואם היתה שמינה והכחישה בידים בטורח מלאכה או במקל, משלם כפל וד' וה' כעין שגנב, דמה לי קטלה כולה מה לי קטלה פלגא, דמהאי שעתא דאכחשה אתחלה לה טביחה. רש"י. והתוס' (ד"ה מה) ביארו שכמו שלמ"ד אינה לשחיטה אלא לבסוף שאינו חייב ד' וה' אלא בסוף השחיטה, אין שמוין לפי אותה שעה אלא לפי מה שהיתה שוה בתחילת השחיטה, כך גם בהכחישה אולינן בתר מעיקרא, ולפי זה גם בהוכחשה ממילא משלם כשעת העמדה בדין. ובאופן אחר ביארו התוס' שכמו שבקטלא כולה החיוב הוא כדמעיקרא מפני שאז היא היתה של הנגנב, ולא כפי שוויה אח"כ שקנאה בשינוי, כך גם בקטלא פלגא משערים לפי שעת הגניבה, ולפי זה גם בהוכחשה ממילא משלם כדמעיקרא.

ס"ה: חיוב חומש ואשם במקום שמשלם כפל- בעה"ב שטען טענת גנב
בפקדון ונשבע ובאו עדים, אם הודה לפני שבאו העדים משלם קרן וחומש, ואם הודה אחרי שבאו העדים משלם תשלומי כפל, ומביא אשם, וחומשו עולה לו בכפילו, לרש"י דין זה הוא דווקא כשהחומש והכפל שווים, דאל"כ לא נפטר מהחומש שהוא כפרה על השבועה, ולריב"א (תוד"ה כפילא) גם כפל שהוא יותר מהחומש פוטר מחומש. ולחכמים בכל ממוון שאינו משתלם בראש שמשלם יותר מקרן אינו חייב חומש, דכתיב "בראשו וחמישיתו", אמנם אשם חייב להביא, אף דכתיב "בראשו וחמישיתו ואת אשמו", ד"ואת" מפסיק בין "בראשו" ל"אשמו". ולרשב"י אף אשם אינו משתלם אלא כשמשלם רק קרן, דו' ד"ואת" מלמד ש"בראשו" קאי גם על "אשמו, (ולחכמים א"כ לא לכתוב כלל "ואת", ולרשב"י איצטריך "את" להפסיק בין ממוון גבוה –אשם, לממוון הדיוט –חומש, דלאו אורח ארעא לערוביניהו בהדיא).

הגמ' אומרת שאין מראב"י ראייה לדברי רב שדבר שהיה שוה זוז והתייקר לד' שמשלם קרן כעין שגנב וכפל וד' וה' כשעת העמדה בדין, שאז שמים את החומש כמו הקרן כשעת הגניבה, ואת הכפל כשעת ההעמדה בדין, דאל"כ הכפל הוא פי ארבע מהחומש שהרי חומש על דבר ששוה ד' הוא א' (חומש מלבר), (לרש"י בזה אין הכפל פוטר מחומש, ולריב"א (הניל) גם בזה נפטר, והשאלה היא שמלשון הברייתא משמע ששיעור שניהם שוה), ד"יל דאיירי שלא התייקר, אלא שנשבע לשקר והודה ד' פעמים, ומדכתיב "וחמישיתיו" לומדים ששייך להתחייב הרבה חומשים על קרן אחת.

קנין וכדו' ע"י שינוי וע"י יאוש

הגונב חפץ מבעליו, הרי החפץ נשאר בבעלות הבעלים, ואינו של הגזול, אולם היכא שהחפץ השתנה מאיך שהיה בשעת הגניבה, או שהבעלים התייאש מלמצוא את הגניבה, יש אופנים שהגזול קנה את הגניבה. הגמ' זנה האם כשהחפץ השתנה שמו (שינוי השם), או שהשתנה מהותו (שינוי מעשה), או שעבר לרשות אחרת (שינוי רשות), או כשהבעלים התייאש, האם הגנב קונה את הגניבה. ודברים אלו הם נ"מ גם לדינים נוספים, כמו לענין אבידה, או לאיסור אתנן, או להיתר הקרבה, וכו', והגמ' מבארת מה הדין בכל המקרים הללו.

גנב טלה ונעשה איל או עגל ונעשה שור-

לרב אילעא הוי שינוי וקנה, והיינו לענין שאם טבח ומכר הוי כטובח ומוכר בשלן ופטור מד' וה', אבל קרן משלם כי השתא, וכפל משלם כעין שגנב או כשעת העמדה בדין. והא דתני בברייתא שמשלם ד' וה' היינו לב"ש דס"ל לגבי אתנן (להלן) שינוי במקומו עומד, וממילא לא נפיק מרשות בעלים. וכתבו התוס' (ד"ה הא) שאם שינוי קונה, זה מראה שאותו חפץ שהשתנה נחשב כאחר, וממילא ראוי להתיר באתנן, וגם אינו מאוס. אמנם רבא סובר (צ"ד.) שרק לגבוה זה מאוס.

ולרבי חנינא לא קנה ומשלם תשלומי כפל וד' וה', ומ"מ משלם כעין שגנב ולא כשווים עתה מפני שלא גנב ממנו איל אלא טלה. והא דלא קנה בשנוי השם משום ששור בן יומו קרוי שור, דכתיב "שור או כשב או עז כי יולד", ואיל בן יומו קרוי איל, דכתיב "ואילי צאנך לא אכלתי" וודאי גם כבשים יעקב לא אכל. אמנם לענין קרבן איל היינו בן ב' שנים, מדכתיב במקום אחר "כבש בן שנתו. תוד"ה איל.

שינוי באתנן- הנותן חיטים באתננה ועשאן סולת וכדו', ב"ש אוסרים דכתיב "גם" לרבות שינוייהם, (ו"הם" ממעט ולדותיהם, דלענין אתנן יותר ראוי להתיר את הולד, כיון שעיקר דעתה על הפרה, מאשר לאסור דבר שהשתנה, ששם עיקר דעתה על הקמת. אבל לגבי איסור נעבד יותר מסתבר לאסור ולד, משום שגם לפני הלידה זה נחשב בהמה אלא שמקום יציאת הולד סגור, אבל חיטים שנעשו קמח שנשתנו י"ל שלא נאסרו. תוד"ה הם), וב"ה מתירים דכתיב "הם" ולא שינוייהם (ולא ולדותיהם).

ס"ו. לרבה שינוי קונה דכתיב "אשר גזל" אם כעין שגזל יחזיר, ואם לאו משלם דמים. וכן מבואר במתני' שאם גזל עצים ועשאן כלים, או צמר ועשאו בגדים משלם כשעת הגזילה. עוד מבואר שאם לא נתן ראשית הגז לכהן עד שצבעו פטור. וכתבו התוס' (ד"ה לא) שגם אם גזז חמש רחלות שחל עליו חיוב ראשית הגז פטור כשצבעו, ואם צבע מקצת והניח מקצת לא נפטר אלא מה שצבע, ואם צבע לפני שחל החיוב, מה שצבע לא מצטרף לחיוב. עוד כתבו התוס' שאין נ"מ אם צבע מה שהפריש לכהן, דלא שייך הפרשה בראשית הגז. עוד כתבו התוס' (ס"ה: ד"ה הן) שמה שאף שבה"ה לומדים "הם" ולא שינוייהם, איצטריך "אשר גזל" לומר שגם שינוי החוזר לברייתו קונה, וגזל עצים ועשאן כלים וכדו' איירי בשינוי החוזר כגון בעצים משופים.

רבה מסתפק אם יאוש שקונה בגניבה שא"צ להשיב את החפץ ודוי אם מחזיר דמיו, אם זה מדאורייתא כמו באבידה שיאוש קונה דכתיב "אשר תאבד ממנו" לאפוקי שטפה נהר שהיא אבודה מכל אדם, שכיון שנתייאשו הבעלים קנה, אם היאוש היה לפני שהגיעה האבידה לידו, או שאין לדמות לאבידה דהכא באיסורא אתא לידיה, ומ"מ סובר רבה שקונה מדרבנן, מפני תקנת השבים שלא יהיה צריך לחזר ולטרוח אחרי הגזילה עצמה. (והא דיאוש קונה באבידה ילפינן מדכתיב שמלה", שחיוב השבה הוא רק דבר שיש לו סימנים וממילא אין הבעלים מתנייאשים, כשמלה, (ודלא כרש"י שפירש שהכונה שיש לו בעלים כשמלה, דפשיטא שבשל הפקר אין חיוב השבה, מפני שאין למי להחזיר). ולמ"ד סימנים לאו דאורייתא, דס"ל שאין מחזירים אבידה אלא על פי עדים, צ"ל דמ"מ כשיש סימנים אינו מתייאש מפני שבדבר שיש לו סימן יכול לשאול אנשים אם ראו דבר זה. (תוד"ה מוצא). עוד כתבו התוס' (ד"ה הכא) שאף שיאוש אינו מועיל באבידה אחרי שבאה לידו להפטר מהשבה, מ"מ יאוש מועיל לענין שיכול להחזיר את דמי החפץ, וממילא אפשר ללמוד שגם בגזילה שהתייאש אחרי הגזילה, אינו חייב להשיב את החפץ אלא את דמיו. עוד כתבו התוס' (ד"ה כיון) שמכאן משמע שיאוש אינו הפקר גמור, דאי הוי הפקר גמור היה לו להועיל גם היכא דבאיסורא אתא לידיה). ומוזדה רבה שאם אינו רוצה לקנות אינו קונה ביאוש, דהא תנן שאם גזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך, אע"פ שודאי הבעלים התייאש בהגיע זמן האיסור.

לרב יוסף יאוש אינו קונה אף מדרבנן וצריך הגנב לשלם את החפץ עצמו.

ס"ו: קנין יאוש בקרבן- קרבן גזול פסול דכתיב "קרבנו". אביי מוכיח מכאן שיאוש לא קונה, דבהכרח איירי לאחר יאוש ואם יאוש קונה חשיב "קרבנו" ולא מיפסיל משום מצוה הבאה בעבירה, כיון שהוא קניו לו לפני ההקדש, ובהכרח יאוש אינו קונה, ומ"מ חלה הקדושה, מפני שיש כאן יאוש ושינוי רשות, או שינוי השם. (תוד"ה שמע), דאם גזל בהמת חולין והבעלים לא התייאש פשיטא שפסול, שהרי הגזול חפץ ולא נתייאשו הבעלים, גם הגנב וגם הבעלים אינם יכולים להקדישו. (תוד"ה אילימא). ורבא אומר שאין מזה ראייה, ד"ל דאיירי שגזל קרבן שחבירו הקדיש והבעלים לא התייאש, ואיצטריך לאשמועינן שאינו עולה לרצון אף לבעלים הראשונים. והתוס' (ד"ה דגול קרבן) הוכיחו שהקרבן עולה לבעלים, והקשו מאי קמ"ל שאינו עולה לגזול, שהרי לא הופרש לשם כך, וכתבו שאולי לומדים לקרבן פסח (באם אינו ענין), ששייך בו מכירה. וללישנא בתרא ברש"י קמ"ל קרא שאף אם הבעלים התייאש הגזול לא קונה, דכל היכא דאיתיה בי גזא דרחמנא איתיה. (כמו לגבי הא דילפינן שמשכב גזול אינו נעשה אב הטומאה לטמא אדם, דכתיב "משכבו" ולא הגזול, דאיירי שגזל משכב מחבירו, דאם עשאו בעצמו הוי שינוי מעשה וקנה לכו"ע. כתבו התוס' (ד"ה דגול משכב) שמרש"י משמע שהגזול משכב גמור של חבירו, יש גוה"כ שאינו מטמא משכב. וכתבו שזוהו תימה. והתוס' ביארו שמדובר שגזול עורות המוחסרים רק יחוד במחשבה). ולקמן ס"ז: איתא בשם רבא שיאוש אינו קונה דכתיב "קרבנו" למעט גזול, ומבואר דלא איירי בגזל קרבן מחבירו. והגמ' אומרת שרבא חזר בו, או שאחד מהדברים נאמר על ידי רב פפא.

קבלת טומאה בעורות- עורות של בעה"ב שאינו עשוי למוכרם, מחשבה שחשב להשתמש בהם כמות שהם בלא חסרון מלאכה, מביאתם לידי קבלת טומאה, ושל עבדן העשוי למוכרם אין מחשבה מטמאתם דעביד דמימליך למוכרם, והלוקח יעשה מהם מנעלים, ונמצא שלא נגמרה מלאכתם. של גנב מחשבה מטמאתם דקסבר שבסתם גניבה הבעלים מתייאש כי הוא לא יודע מי הגנב, ושל גזלן אין מחשבה מטמאתם, דכיון שיועד מי גזל אינו מתייאש ועתיד לתובעו לדין. ולר"ש בגזלן המחשבה מטמאה שכיון שהוא אלים הבעלים מתייאש, ובגנב אינה מטמאה לפי שהבעלים לא התייאשו. הגמ'

תשלומי כפל וד' וה'

גנב משלם כפל לבעלים, ואם גנב שור או שה וטבח או מכרו, משלם תשלומי ד' וה'. הגמ' דנה מזה הדין היכא שהבעלים התייאש מהגניבה, האם החפץ נקנה לגנב או לא, ונ"מ אם הגונב מן הגנב משלם קרן או כפל, וכן מתי משלם תשלומי ד' וה', אם בטובח ומוכר לפני יאוש, או לאחר יאוש.

איתא במתני' שהגונב מן הגנב אינו משלם תשלומי כפל, ואם טבח או מכר אינו משלם ד' וה'.

רב מחדש שכל זה רק אם הבעלים לא התייאש, אבל אם הבעלים התייאש, הגנב השני חייב כפל לגנב הראשון כיון שקנאו ביאוש.

ס"ח. ולפי זה גם חיוב ד' וה' הוא לפני יאוש, דאי לאחר יאוש קני אינו משלם ד' וה', דשלו הוא טובח שלו הוא מוכר, והסיבה שטובח ומוכר משלם ד' וה' לפני יאוש אינה מפני שנשתרש בחטא ע"י שקנה את הגניבה והועילו מעשיו, שהרי קודם היאוש לא נשתרש בחטא, דליכא מ"ד שיאוש קונה בלי שינוי רשות, אלא הטעם הוא מפני ששנה בחטא.

והא דמבואר בברייתא שמכירה שחייב עליה ד' וה' איירי במכירה שאינה חוזרת, דכתיב "וטבח או מכרו" כמו שטביחה אינה חוזרת כך גם במכירה אינו חייב ד' וה' אלא במכירה שאינה חוזרת, איירי לפני יאוש, ובא למעט מכירה לל' יום דאינו משלם ד' וה' כיון שאינו אלא כשכירות בעלמא, אבל במכירה לאחר יאוש אינו משלם ד' וה' כיון שאינו חייב לשלם לבעלים אלא דמים, ושלו הוא טובח או מוכר.

אם הגנב הראשון מכר את הגניבה, ובא אחר וגנב מהלוקח, אם הבעלים התייאש כאשר הגניבה היא ברשות הלוקח, הראשון משלם ד' וה', והשני משלם כפל ללוקח, ואם הבעלים לא התייאש כלל, הראשון לפי רב ורבי יוחנן ורב נחמן חייב ד' וה', דכתיב "וטבח או מכרו" והרי מכרו, ולרב ששת ורבי אלעזר פטור, דבעינן מכירה דומיא דטביחה, דאהנו מעשיו, והשני אינו משלם אלא קרן, דשינוי רשות בלא יאוש אינו קונה, ואם הבעלים התייאש כשהיתה הגניבה אצל הגנב הראשון, לרב שיאוש קונה אין הראשון משלם ד' וה', והשני משלם כפל.

ואם הראשון טבח לפני שהבעלים התייאש, ובא אחר וגנב ממנו, הראשון משלם ד' וה', והשני משלם קרן לגנב הראשון, דכתיב "וגונב מבית האיש" ולא מבית הגנב, אבל אם טבחו לאחר יאוש קונה בשינוי מעשה, ואינו משלם ד' וה', והשני משלם כפל, ולב"ש ששינוי אינו קונה השני משלם קרן.

ס"ח: האם סתם גניבה יש בה יאוש- רבי אלעזר מוכיח שסתם גניבה יש בה יאוש, שהרי בסתמא התורה מחייבת ד' וה' על המכירה, וצריך מכירה דאהנו מעשיו, דומיא דטביחה וכו', ואין לומר שמדובר ששמענו שהתייאש, דמכירה דומיא דטביחה, שחייב אף במכר לאלתר. וריו"ח ססובר ולריש לקיש אינו חייב אלא במוכר לפני יאוש, אבל במוכר אחר יאוש פטור, דשלו הוא טובח ושלו הוא מוכר.

גנב והקדיש ואח"כ טבח ומכר משלם כפל, ואינו משלם ד' וה'. לריו"ח איירי לאחר יאוש אבל קודם יאוש גם הגנב וגם בעה"ב אינם יכולים להקדיש, זה לפי שאינה שלו וזה לפי שאינה ברשותו. ולר"ל איירי כשהבעלים הקדיש, וס"ל שאדם יכול להקדיש דבר שאינו ברשותו (כצנועים שהיו מניחים מעות ומחללים עליהם את כל הנלקט מכרם זה), ולפי זה צ"ל דאיירי שעמד בדין לפני שהקדיש, ואמרו לו ב"ד חייב אתה ליתן לו, דאל"כ כיון שהקדיש חזרה הקרן לבעלים ואין חיוב כפל אלא אם נמצאה הגניבה ביד הגנב, ואם אמרו ב"ד צא תן לו פטור הגנב מד' וה' אפי' אם לא הקדיש, דכיון שנפסק הדין ולא שילם הוא גזלן.

ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית החודשיים על הדף היומי, משנה ברורה ומוסר (לפי סדר הדף היומי בהלכה), (לפי סדר הלימוד היומי), וכן את מבחני "לדעת" (דף היומי, משנה ברורה, חפץ חיים, ואהבת חסד), בנקודות ההפצה.

כמו כן ניתן לקבל במייל 7692282@gmail.com

בנוסף ניתן לקבל במייל סיכומים לפי סדר הלימוד של: חבורת ש"ס, קנין ירושלמי, דף הכולל, קנין הלכה, תרי דף, אורייתא, אהבת שלום, וכן סיכומים על כל מסכתות הש"ס ועל כל המשנה ברורה ועל תנ"ך וספרי מוסר.

רוצה להוכיח מדין זה שיאוש קונה, דליכא למימר דאיירי בקיצוען שיש גם שינוי מעשה, (ויחד עם היאוש זה קונה, אבל קיצוע לבד אינו שינוי מעשה המועיל לקנין. תוד"ה כגון), שהרי איירי בעיצבא כעין שולחן, ועיצבא אינה צריכה קיצוע כדי לעשותה כלי לקבלת טומאה שהקיצוע אינו אלא כדי ליפות. (אמנם היכא שחשב לקצעה, טהורה עד שיקציענה, ומ"מ כיון שהיא ראויה להשתמש בלא קיצוע לא חשיב מעשה כלל. תוד"ה ועיצבא). ואחר כ"ב שנים כשנעשה רב יוסף ראש ישיבה תירץ דקנה בשינוי השם, דשינוי השם כשינוי מעשה, והיינו לקנות יחד עם יאוש או שינוי השם, אבל שינוי השם לבד אינו קונה, (ובקורה הגמ' רוצה שיקנה אף בלא יאוש, כיון שזה שינוי השם גדול). או י"ל שלרב יוסף שינוי השם לבד קונה, (ומה שצריך יאוש בעורות, היינו כדי שמחשבת היחוד של הגזלן תועיל, ובהקדש צריך יאוש כדי שיחול ההקדש, אבל היכא שיש שינוי מעשה בלי היאוש, שינוי מעשה לבד קונה).

קורה גזולה שקבעה בבנין לא קנאה, ותיקנו שישלם דמיו מפני תקנת השבים. רב יוסף מבאר שאף ששינוי השם קונה מ"מ לא קנה את הקורה, דעדיין שמה קורה. או מפני ששינוי החוזר לברייתו אינו קונה בשינוי השם.

ס"ז. צינור שקבעו במקוה להמשיך אליו מי גשמים או נהר, אם חקקו לפני שקבעו הרי הוא פוסל את המקוה משום מים שאובים, (והתוס' (ד"ה צנור) דנים אם מדובר דווקא כשיש לו לבזבז מד' רוחות, או דאיירי אפי' פרץ מב' רוחות כמו צינור רגיל, אלא שחטטו לקבל צורות, כדי שלא יעכבו את הגשמים), ואם קבעו ואח"כ חקקו, אינו פוסל את המקוה, דלא חשיב כלי אלא ארעא סמיכתא. הגמ' מבארת שאף אם שינוי השם שאינו חוזר לברייתו הוי שינוי, הכא דפסול מים שאובים והיינו מה שמקוה נפסל כשהמשיכו לתוכו ג' לוגין מים שאובים, אינו אלא דרבנן, אינו פוסל, ורק אם היה עליו תורת כלי לפני שקבעו הרי הוא פוסל.

גנב גזלן ואנס שהקדישו או תרמו או עישרו, מהני וההקדש אסור בהנאה והתרומה אסורה לזרים. ואף לרב יוסף שיאוש לא קונה, הכא קנו בשינוי השם, דנשתנה שמו מטבל לתרומה או מחולין למעשר. ואף שזה שינוי החוזר לברייתו אם ישאל על ההפרשה, מ"מ כיון שאינו שכיח לא חשיב שינוי החוזר לברייתו. תוד"ה מעיקרא.

שיטת רב חסדא- ללישנא קמא סובר רב חסדא ששינוי מעשה קונה דכתיב "אשר גזל" דווקא כעין שגזל חייב להחזיר ואם אינו כעין שגזל יחזיר דמים. (ואף דקרא אתי למעוטי שאינו מוסיף חומש על גזל אביו אפילו נשבע אביו לשקר (אבל קרן חייב), מדכתיב "אשר גזל" ולא כתיב גזילו שמע מינה תרת"י). וללישנא בתרא סובר רב חסדא ששינוי אינו קונה, דכתיב "הגזילה" מכל מקום, ומ"אשר גזל לומדים שאינו מוסיף חומש על גזל אביו.

שיטת עולא שיאוש אינו קונה, דכתיב "והבאתם גזול ואת הפסח", מה פסח אינו לו תקנה אף גזול אין לו תקנה, ואפי' אחר יאוש. שיטת ר"ת (ד"ה אמר עולא) שלעולא יאוש קונה, ורק לענין קרבן ומצוה יש בזה משום מצוה באה בעבירה, ושיטת ר"י שלעולא יאוש לא קונה, ורק יאוש ושינוי השם קונה, ולענין מצוה הבאה בעבירה, היכא שאינו קנוי לו אלא מחמת שהקדיש וכדו' הוי מצוה הבאה בעבירה, ומ"מ לענין ברכה דאין זה מברך אלא מנאץ, אף אם קנה לפני ההפרשה, י"ל שאין ראוי להזכיר שם שמים עליו. עוד כתבו התוס' (ד"ה אף) שאף שגזול יש לו תקנה כגון בטלה ונעשה איל, מ"מ כמות שהוא אין לו תקנה.

ס"ז: תשלומי ד' וה' אינם נוהגים אלא בשור ושה בלבד, ואין לומדים שור שור משבת לרבות חיה ועוף, דכתיב "כי יגנוב איש שור או טבח או מכרו, חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה", ולא כתיב "כי יגנוב איש שור וטבח או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וארבע צאן תחת השה. והאף שמספיק "שור" כדי ללמוד משבת, שהרי בשבת לא כתיב שה, מ"מ אי לא כתיב שה היינו אומרים ששאר בהמות משלם בהם ארבע כמו בשה, קמ"ל. (תוד"ה שור). אמנם אי הוי כתיב "כי יגנוב איש שור או שה וטבח או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וארבע צאן ישלם תחתיו", היינו אומרים שישלם תשע פעמים את שויו, ומדכתיב תחתיו היינו לומדים שאם גנב שור ששוה מנה לא ישלם שור כחוש. וכן אי הוי כתיב "כי יגנוב איש וטבח או מכרו וכו'", היינו אומרים שרק אם גנב שתי בהמות ומכר או טבח אחד מהם, (אמנם לא היינו אומרים שצריך לטבח או למכור שניים, דכתיב "וטבח או מכרו" בלשון יחיד, ולא היינו אומרים שצריך לטבח אחד ולמכור את השני, דכתיב "או").